

до кінця період української історії, який ми називаємо Козацько-гетьманською державою.

Авторові треба віддати належне за його прямолінійність в обговоренні дуже часто забутих, маловідомих, а то й енігматичних історичних подій. Його праця вносить чимало нового в еволюційну природу стосунків між московитами й козаками. З. Когут чітко і недвозначно аналізує Переяславську угоду і пізніші неясності, які нашарувалися довкола цього документу. Він розглядає декілька делікатних справ, які дуже часто інші історики обминають, бо вони воліють розглядати козацьку елітарну верству як колонізованих росіян. З. Когут цілком переконливо доводить, що різка відмінність у стосунках козаків з Польщею і Московією не сприяла їхній спеціальній підготовці до переговорів з московитами: „По суті речі, козаки вірили, що вони тільки змінiali польського короля московським царем“ (С. 65). Саме це і є ключем до зрозуміння становлення відносин між Гетьманатом і Російською імперією. Процес включення України в імперію, який більшість істориків вважає доволі гладким, насправді був болючим і тривав більш ніж століття; він закінчився, коли Катерина II домоглася цілковитого російського контролю над Україною в останній чверті XVIII ст.

Книжка З. Когута „Російський централізм і українська автономія — імперське втілення гетьманату 1760-х—1830-х років“ є якісно новим науковим дослідженням, яке викликає у читача більше запитань, ніж відповідей. Своім аналізом взаємин між автократичним царським режимом і Гетьманщиною З. Когут успішно заповнив значну прогалину в українській історіографії. Його праця вартісна і потрібна як професійному історикові, так і студентові історії. Важливість і актуальність її полягає у крапцюму пізнанні європейської історії.

Микола РУДНИЦЬКИЙ

The Ukrainian Heritage in America / Eds. Walter Dushnyck, Nicholo L. Fr. Chirovsky.— New York: Ukrainian Congress Committee of America, 1991.— XII + 690 p.

Бувальщина української національної спільноти ХХ ст. є знаменна безпрецедентним стилем історичного динамізму явищ, подій і фактів соціально-економічного, етно-культурного й громадсько-політичного аспекту в контексті середньо- й східноєвропейського історизму. Національно-культурне а згодом політично-державне відродження українського народу в добу „Весни народів“ та визвольних змагань у час Першої світової війни, відтак державницькі почини перед Другою світовою війною і в період її фатальних умов та далі мирне досягнення Української державности — це пройдений тернистий шлях у всенаціональному поході по золоте руно щастя сучасних і майбутніх поколінь українства.

Але згаданий змаг народу пов'язаний з численними жертвами, морем пролитої крові, всенародним горем, що десятиліттями скривалося у тюрмах і концтаборах, та розсіянням нашого культурного й громадсько-політичного активу по широкому світі — примусовою еміграцією. Так було з мазепинською політичною еміграцією, і згодом це повторилося у нашому столітті. У кінці ХІХ — на початку

XX ст. внаслідок жалюгідного соціально-економічного стану українського села, в нестерпних умовах життя під окупаційною владою, яка не дбала про населення окупованої території, виникла заробіткова еміграція. Українці їхали головню до Канади й Америки шукати кращої долі. Важко працюючи на фермах чи в індустрії, вони поступово міцніше ставали на ноги, дороблялися, їхні діти здобували вищу освіту та входили у громадсько-культурне, економічне й навіть політичне життя на нових місцях поселень як повноправні громадяни. Наші поселенці організовували свої товариства й установи, втягалися у громадсько-культурну працю як національно свідомі патріоти та посилали фінансову допомогу для „старого Краю“ на будову церков, читалень „Просвіти“, „Рідній школі“ тощо. Так перша українська заробіткова еміграція стала коренем канадської й американської України.

Після невдачі наших визвольних змагань згадана заробіткова еміграція поповнилася невеликою кількістю нових поселенців в основному з рядів української інтелігенції. Та фатальний для українського народу вислід Другої світової війни спричинив масову, тепер уже примусову, політичну еміграцію з історично-драматичною назвою діаспора. У процесі переходу на нові місця поселень основна частина українських емігрантів знайшла притулок на північноамериканському континенті, особливо на гостинній землі Вашингтона. Тут зосередилися головні сили інтелектуально-професійного, культурного й наукового світу, які зараз-таки, з перших кроків улаштування на новому місці й у нових обставинах, почали чи продовжували творити неперехідні цінності у сфері нашого національно-громадського, культурного, економічного й згодом політичного життя, здійснюючи в умовах американської свободи те, що неможливе було у поневоленій Україні. Бо метою їхнього життя було не лише зберегти себе й своїх рідних фізично, але й продовжувати далі свою діяльність на благо народу та його національно-історичної правди в умовах вільного Заходу. Приблизно за сто років українського поселення і майже півстоліття існування нашої діаспори на американському континенті проведено велику працю всеукраїнського значення і здвигнено національно-духовну будівлю американської України з її духовною скарбницею американсько-української спадщини, якою може гордитися увесь наш народ, в Україні й діаспорі суціль.

Рецензована тут книга якраз висвітлює досягнення в окремих ділянках життя української діаспори як широкоперспективну панораму творчих еміграційних зусиль — мозаїки американсько-української спадщини кількох поколінь українських поселенців. Досить довгий процес опрацювання й завершення видання цієї об'ємної книги має свою історію. Почав редагувати її публіцист Володимир Душник, а після його смерті закінчував економіст-історик Микола Чировський, вкладаючи у неї багато старань і сил. Книга складається з десяти основних розділів, кожний з яких має ще окремі тематичні підрозділи. Після вступного слова, змісту й списку ілюстрацій іде перший розділ, що є, власне, вступом до книги і складається з трьох статей: перша — вступні зауваги до теми про українську спадщину в Америці; друга — бачення української спадщини з широкоперспективних позицій — від філософсько-теоретичних міркувань до культурних і громадсько-політичних надбань; третя — про діяльність Українського Конгресового Комітету Америки.

Другий розділ присвячений церковним справам: мова йде про Українську Греко-Католицьку Церкву, Українську Православну Церкву й Українську Євангельську Церкву в Америці. Є окрема стаття про роль Греко-Католицької Церкви у житті українських емігрантів в Америці від кінця минулого століття до часу

Першої світової війни. Наука вимагає рішучого дотримання принципів історичної правди, але в історії наших церков і їхніх взаємовідносин трапляються іноді моменти, розповідь про які належить радше до науково-дослідних публікацій, а не до видань публіцистично-інформативного характеру.

Третій розділ містить статті про братські спілки та союзи: Український Народний Союз, Союз „Провидіння“, Український Братський Союз та Українську Національно-Допомогову Організацію.

Особливої уваги заслуговує четвертий розділ — не лише тому, що він, порівнюючи з іншими, найобширніший, але й тому, що тут заторкнений широкий спектр тематики культурно-виховного змісту. У час, коли в Україні окупанти тероризували і винищували нашу наукову інтелігенцію, культуру, фальшували наше історичне минуле у кривому дзеркалі марксизму-ленінізму та московсько-більшовицького імперіалізму й шовінізму, на американському континенті, де після Другої світової війни сконцентрувалися головні сили нашої діаспори з міцним науково-інтелектуальним потенціалом, продовжувалась саме та праця, яка була неможлива у поневоленій Батьківщині. Якраз четвертий розділ присвячений цій темі.

Автор статті про Наукове товариство імені Шевченка подав досить матеріалу про діяльність Товариства, але більше зосередився на подальших етапах його діяльності. Варто було дещо повніше описати початковий етап НТШ в Америці та перші видання „Просідінгс“, які свідчать про тодішні наукові виклади, що відбувалися на спільних засіданнях істориків з філологами, та про теми згаданих викладів. У короткій статті про Українську вільну академію наук автор, правдоподібно, керувався більше власною пам'яттю, ніж джерелами, наявними в Академії. І це ще раз засвідчує, що людська пам'ять недосконала: до цього розділу необхідно включити статтю про Українське історичне товариство, яку вміщено в іншому розділі з технічних причин. Тут вміщено дані про Українську культурну асоціацію, опрацьовано питання українки в американському науковому світі, заторкнено літературну тематику, а далі — статті про театр, артистів, музично-хорову і вокальну діяльність, архітектуру, архівні матеріали, Український культурний центр у Стемфордї, пресу, танок, шкільництво й Фундацію Українського вільного університету. Особливої уваги заслуговує стаття про українку в американському науковому й високошкільному світі, де автор вказує на непоінформованість і навіть на вияви дискримінації щодо української проблематики. Тут доречно буде виправити помилку, яка трапилася у статті про український музичний світ: на с. 257 замість прізвища піаніста Любомир Гординський повинно бути Любомир Горницький.

П'ятий розділ під заголовком „Історичні перспективи“ містить статті про змагання за етно-культурну ідентичність української еміграції в Америці, про прикарпатських українців. Подано також статистичну інформацію про наших земляків на американській землі. Є тут дві цікаві статті на теми: США й наші визвольні змагання; США і їх відношення до Української державности. Заслуговує на увагу стаття про українсько-американську допомогу Українській державі та її населенню у 1914—1923 рр., стаття про українські локальні назви в Америці. З усіх згаданих тем, порушених у п'ятому розділі, особливе місце займає проблема збереження етно-культурної ідентичности української діаспори як живої й активної у культурному, громадсько-політичному та економічному житті вітки всеукраїнського національного колективу у нерозривному контексті життя європейської й заокеанської України.

Шостий розділ книги присвячений громадсько-політичним справам: розвитку українського організованого життя в Америці до Другої світової війни, далі — українському гетьманському рухові на американських теренах у час між Першою й Другою світовими війнами. Автор не міг, на жаль, нічого конкретного написати про діяльність згаданого Руху після Другої світової війни, бо тепер він майже не існує, за винятком видання місячника „Батьківщина“ та деяких нечисленних і спорадичних проявів радше платонічного буття. Цей факт доволі прикрий, тому що це був надійний рух зі здоровими концепціями В. Липинського.

Далі у книзі йдуть статті про організації українського національно-визвольного руху: Організацію Державного Відродження України, Організацію Оборони Чотирьох Свобод України, Спільку Визволення України, Злучений Українсько-Американський Допомоговий Комітет, Комітет Українсько-Американських ветеранів, Організацію Оборони Лемківщини в Америці та остання стаття про українців в американському політичному світі.

Сьомий розділ висвітлює проблеми українського жіноцтва. Тут є загальна стаття про діяльність українсько-американських жінок взагалі, далі — про український жіночий рух в Америці, про жіночу Організацію Оборони Чотирьох Свобод України та про Український Золотий Хрест.

У восьмому розділі йде мова про організації української молоді: Пласт, СУМ, Українську православну лігу в США; є стаття про українських студентів у США та їхній вклад у боротьбу за Українську самостійну державу, також про діяльність українців у спортивному житті та про їх атлетичну організацію „Чорноморська Січ“. Це важливий розділ, на тематиці якого варто було зосередити більше уваги. Автори окремих статей взагалі потрактували свої теми майже напів-енциклопедично. При висвітленні історії Пласту в Америці аж напрошувалося ширше змалювати блискучий розвиток пластових організацій у Західній Карпатській Україні — своєрідний ідеологічно-організаційний Background фон для відновленого Пласту в Америці. Сюди треба було включити ще деякі важливіші світлини — подібно до статті про СУМ. Досить багато світлин є у статті про спорт, що значно оживлює цю тему і зацікавлює читача.

Дев'ятий розділ присвячений питанням професійних організацій. Тут є стаття про Українське історичне товариство, яка тематично належить до четвертого розділу — про виховно-культурні й наукові досягнення американського українства. Вона була написана з нагоди відзначення чвертьстолітнього ювілею існування й діяльності УІТ, яке разом зі своїм журналом „Український історик“ стало в оборону нівеченої й фальшованої історичної правди про Україну в нелюдських умовах московсько-більшовицької дійсності. Отже, УІТ належалося заслужене місце на сторінках рецензованої нами цінної книги. Тут доречно відзначити добру волю уже згадуваного редактора, який в останній стадії редагування прийняв статтю до друку. У цьому ж розділі маємо статтю про Українсько-Американську асоціацію університетських професорів, про українських лікарів на американській землі, Українське товариство інженерів в Америці та Українське товариство бібліотекарів.

І нарешті десятий розділ, присвячений економічній проблематиці: роль кооперативних установ для української спільноти, фермерська діяльність українців в Америці, життя українських новоприбулих поселенців в індустріальних центрах Америки, українська пшениця в американській агрокультурі. Закінчується книга індексом імен.

Рецензоване видання подає на загал фактологічний матеріал приблизно до 1980 р. чи дещо далі. Правда, тут не унаочнені події й факти останніх років. І

це, зрозуміло, не є виною ні авторів, ані останнього редактора. Так склалися обставини після смерти першого редактора. Попри усе це книга є цінним набутком української діаспори в Америці. У ній зафіксовані найважливіші досягнення нашої спільноти на широкому полі духовних і матеріальних вартостей, особливо показана титанічна праця наших співвітчизників на американській землі за втримання на поверхні еміграційного життя та збереження національного обличчя й вірності українській державницькій ідеї. Кращі сини й дочки українського народу тут не раз без надії сподівалися на кращу долю Батьківщини й ставали послами рідного краю, не боячись неслави і погроз. Рецензована книга займе гідне місце серед джерельних матеріалів, на які опиратиметься майбутній історик у своїх студиях над бувальщиною української діаспори. Висловлюю вдячність Українському Конгресовому Комітетові Америки за допомогу у виданні цієї книги.

Олександр ДОМБРОВСЬКИЙ

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. Informator o zasobie / Opracowanie zbiorowe pod red. Teresy Zielińskiej.— Warszawa, 1992.— 312 s.

В сучасній українській науці доволі часто складається так, що читач дізнається про книжки, які виходять за кордоном і стосуються українських земель, з великим запізненням. І відбувається це передовсім через неналагодженість в Україні регулярного книгообміну. Причини такого явища різні, але не тільки фінансові. Особливо прикро науковцям усвідомлювати нерозв'язаність цього питання, якщо заходить мова про науково-довідкову літературу — безпосередній ключ до пізнання джерел, які так необхідні для висвітлення історичної проблематики України, її людей, інституцій і т. д. Таких видань не можна оминати, не інформуючи про них, тим більше, часто складається саме так, що про них не знає навіть зацікавлений читач. Подібних прикладів доволі багато. Маємо на увазі передусім польські, турецькі і російські видання цього типу, історично тісно пов'язані з Україною, що завжди повинно привертати нашу особливу увагу. До таких видань належить і науково-довідковий посібник (путівник) одного з найбільших архівів Польщі — Головного архіву давніх актів у Варшаві, у сховищах якого зібрана також документальна і актовна спадщина, що відноситься до українських земель.

Структура рецензованої книжки характерна для цього типу праць і складається з чотирьох частин: короткого вступу; списків найважливіших скорочень — загальних слів і літератури предмету; самого опису документальних фондів, що систематизується у чотирьох розділах, та додатків — списку архівних фондів і колекцій, іменного і географічного покажчиків. До книжки доданий зміст польською, англійською, німецькою і російською мовами.

В огляді-рецензії коротко зупинимось лише на найважливішій частині книжки — описі фондів і їх основному змісті. Причому у розкритті змісту документів і актів увагу буде звернуто переважно на ті фонди і збірки, які торкаються українських земель або справ України.